

doi: <https://doi.org/10.33763/finukr2019.12.007>

УДК 339.9

О. Г. Білорус

академік НАН України, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач відділення глобальної економіки і міжнародних фінансів НДФ ДНУ "Академія фінансового управління", Київ, Україна, o.bilorus@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0731-5649>

СТРАТЕГІЧНА АЛЬТЕРНАТИВА ХХІ СТОЛІТТЯ: КОНВЕРГЕНТНО-СИНЕРГЕТИЧНИЙ НООСФЕРНИЙ СПІВРОЗВИТОК

Анотація. У статті з позицій економічної глобалістики і ноосферистики досліджуються проблеми трансформаційного історичного переходу і формування системи конвергентно-синергетичного співрозвитку. Розкриваються генеза і сутність, передумови та закономірності становлення й подальших перетворень всесвітніх масштабних тенденцій випереджального поширення обігу грошових, нематеріальних, віртуальних активів у контексті специфічного цивілізаційного устрою, пов'язаного з процесами фінансіалізації. Обґрунтовано наукове передбачення про еволюційне заміщення глобального фінансового капіталу інтелектуально-ноосферним, який стане базою синергетичного і солідаризованого всеохоплюючого співрозвитку та великої конвергенції. Така альтернатива постіндустріальному фінансовому глобалізму поступово набуває меж транзитивного етапу змін від сучасної фінансової до майбутньої ноосферної цивілізації III тисячоліття.

Ключові слова: глобальний фінансовий капітал, глобальна фінансова цивілізація, закон глобальної конвергенції, закон синергетики глобального співрозвитку, глобальний інтелектуальний (ноосферний) капітал, система постіндустріального фінансового глобалізму.

Літ. 40.

Oleh Bilorus

D. Sc. (Economics), Professor, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, SESE "The Academy of Financial Management", Kyiv, Ukraine, o.bilorus@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0731-5649>

STRATEGIC ALTERNATIVE IN THE 21st CENTURY: A CONVERGENT SYNERGISTIC NOOSPHERIC CO-DEVELOPMENT

Abstract. The article deals with the problems of historical transformational transition and formation of the system of noospheric convergent synergistic co-development from economic globalization perspective. The author reveals the genesis and essence, pre-conditions and regularities of establishing and further transformation of the global anticipatory expansion trends of monetary intangible and virtual assets circulation, in the context of a specific civilizational framework related to the processes of financialisation. The article provides grounds for scientific forecast of the evolutionary substitution of global financial capital by the intellectual and noospheric, which will become the basis of synergistic and solidarity-inclusive development and great convergence. The author has proved that in the system of the modern global economy the leading positions are taken by informational and knowledge industries - the sphere of expanded reproduction and accumulation of intelligence as a capital resource of development. Science is gradually becoming the main productive force on the basis of which the innovative noospheric socio-technological method of production is formed. It is concluded that one of the main consequences of this transformation will be an increase in anticipatory self-reproduction, accumulation and consumption of intellectual capital compared to the growth of national

© Білорус О. Г., 2019

capital and monetary resources in the planetary dimension. Such an alternative to post-industrial financial globalism is gradually reaching the frontiers of change transitional stretching from the current financial to the future noospheric civilization of the third millennium.

Keywords: global financial capital, financial civilization, law of global convergence, law of global co-development synergetics, global intellectual (noospheric) capital, system of post-industrial financial globalism.

JEL classification: F63, F65, G01.

О. Г. Белорус

академик НАН Украины, доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Украины, заведующий отделением глобальной экономики и международных финансов НИФИ ГУНУ "Академия финансового управления", Киев, Украина

СТРАТЕГИЧЕСКАЯ АЛЬТЕРНАТИВА XXI ВЕКА: КОНВЕРГЕНТНО-СИНЕРГЕТИЧЕСКОЕ НООСФЕРНОЕ СОРАЗВИТИЕ

Аннотация. В статье с позиций экономической глобалистики и ноосферистики исследуются проблемы трансформационного исторического перехода и формирования системы конвергентно-синергетического соразвития. Раскрываются генезис и сущность, предпосылки и закономерности становления и дальнейших преобразований всемирных масштабных тенденций опережающего распространения обращения денежных, нематериальных, виртуальных активов в контексте специфического цивилизационного уклада, связанного с процессами финансиализации. Обосновано научное предвидение об эволюционном замещении глобального финансового капитала интеллектуально-ноосферным, который станет базой синергетического и солидаризированного всеобъемлющего соразвития и великой конвергенции. Такая альтернатива постиндустриальному финансовому глобализму постепенно приобретает черты транзитивного этапа изменений от современной финансовой к будущей ноосферной цивилизации III тысячелетия.

Ключевые слова: глобальный финансовый капитал, глобальная финансовая цивилизация, закон глобальной конвергенции, закон синергетики глобального соразвития, глобальный интеллектуальный (ноосферный) капитал, система постиндустриального финансового глобализма.

Постіндустріальна ера може стати перехідним етапом до ноосферної цивілізації. Концепція ноосфери належить до найбільших видатних міждисциплінарних наукових здобутків минулого століття [1–5]. Як зазначав її родоначальник, академік В. І. Вернадський, “основною геологічною силою, що створює ноосферу, є зростання наукового знання. У результаті тривалих суперечок про існування прогресу, котрий безперервно проявляється в історії людства, можна... стверджувати, що *тільки в історії наукового знання існування прогресу в часі є доведеним*” [3, с. 49].

Світові економічні школи *тільки починають* по-справжньому опанувати фундаментальне значення та потенціал вказаної наукової концепції. У західній літературі до сьогодні головна увага зосереджена або на проблематиці традиційного “мейнстриму” [6; 7], або на альтернативних напрямках економічних досліджень, до яких належать як посткейнсіанські розробки, так і напрями еволюційної та інституціональної економіки, “радикальної”, “глобальної”, “нової” політекономії [8–10]. Безперечно, як перші, так і останні,

мають свої досягнення, котрі визнані науковою спільнотою. Однак “парадигмальний вибір” залишається в традиційних межах, незалежно від термінологічних новацій, які великою мірою були сформовані за принципами або попереднього “загального визнання”, або “від зворотного”, тобто на підставі контроверсійного пошуку “нових підходів”, “переосмислення реалій”, “врахування досвіду та кращих практик”, “національних особливостей”, “новітніх міжнародних тенденцій” тощо. Зазначене не можна ігнорувати, але треба бачити певну обмеженість “часткового” відносно “загального”, проблему співвідношення фактів, їх узагальнень та трактувань із точки зору вибору методологічних пріоритетів, “накопичення даних”, їх використання для обґрунтування обраних гіпотез, припущень тощо. У контексті концепції ноосфери особливу увагу привертають дослідження багатьох відомих вчених [11–14].

Так, К. Стокс наголошує, що “складні форми аналізу, котрі потрібні при проектуванні та оцінюванні інститутів, вимагають... керівного принципу, що дає можливість відкидати деякі способи технологічної еволюції, приймаючи і контролюючи інші. Такий принцип міститься в припущенні В. І. Вернадського про те, що в наступному біогеологічному столітті більш просунуті форми людської свідомості, втілені в “ноосфері”, все більше впливатимуть на всі форми еволюції. Це вимагає... додаткових концептуальних відмінностей в економічній науці” [11, с. 7].

А. Ляруш підкреслює принципову різницю між ноосферним і ортодоксальним економічним мисленням категоріями всеохоплюючого вільного ринку. Саме останнє несе ризики посилення кризових процесів, зумовлених відривом фінансової системи від реальної (фізичної) операційної діяльності. Продуктивність сучасного виробництва доданої вартості, на його думку, повинна вимірюватися з урахуванням підходів, закладених В. І. Вернадським. Те, що визнаний вчений виклав стосовно ноосфери в її зв'язках з біосферою, має бути переосмислене й імplementоване в економічну науку.

Лейтмотивом монографії А. Гальчинського є авторський висновок про те, що у ХХІ ст. в умовах постіндустріалізму актуалізується політична соціо-економіка – нооекономічна теорія з акцентами на визначальній ролі соціального не лише в економічному житті, а й у всьому суспільно-політичному просторі [15]. “Політична нооекономіка – це політекономія глобалістики, політекономія цивілізаційного розвитку” [14, с. 53]. Автор сподівається, “що цивілізація, функціональні механізми якої (у т. ч. економічні) підпорядковуються єдиній меті – накопиченню суто матеріального багатства, не багатства людини (особистості), а багатства товарів, у ряду яких розміщується й людина, така цивілізація завершує свою каденцію” [14, с. 54] і заміщується.

Погоджуючись із цим висновком, необхідно поставити питання про конкретизацію визначальних характеристик стратегічної альтернативи постіндустріальному фінансовому глобалізму, котрий є виразом сучасного специфічного цивілізаційного устрою, пов'язаного з процесами фінансіалізації. Ідеться про загальні напрями змін від сучасної фінансової до майбутньої ноосферної цивілізації й, відповідно, до нової – глобальної економічної системи **ноосферного конвергентно-синергетичного співрозвитку**.

Цей історичний перехід відкриває простір для інших, видозмінених всеохоплюючих суспільних відносин у рамках формування глобально-інтегрованих інформаційних систем і, як результат, – до явищ нової великої світової конвергенції ноосферно-солідаризованого характеру з небаченими в історії потенціальними синергетичними ефектами глобального співрозвитку [16]. У таких умовах дослідження проблем трансформації, формування і законів розвитку ноосферної економіки – важливе завдання економічної науки.

В Україні одним із провідних наукових центрів дослідження проблем фінансової глобалізації є Академія фінансового управління та науковий журнал “Фінанси України”. Починаючи з 2013 р., журнал опублікував серію наукових статей і рецензій, присвячених проблемам фінансової глобалізації, глобального капіталу, переходу від фінансової цивілізації до технотронно-інформаційної, інтелектуальної, ноосферної цивілізації [17–27].

Постіндустріальна ера, що вже стала реальністю, знаменує собою новий суспільно-технологічний устрій, який ґрунтується на великих базах даних, котрі перетворюються на небачені в історії людства глобальні генератори підтримки життєздатності матричних інформаційних утворень різної конфігурації, їх трансформації в нематеріальні, зокрема інтелектуальні, активи. Знання набувають функцій провідного самовідтворювального потенціалу не тільки регіонального, а й синергетичного світового співрозвитку. Як особлива форма національного і глобального капіталу цей ресурс зберігає товарну форму, здатність до ринкового обміну й нагромадження, розповсюдження та мультиплікаційних модифікацій. Вони за своєю природою не піддаються ані абсолютному привласненню або монополізації, ані зупиненню їх розширеного регенерування внаслідок кризових збоїв. Відсутність державних, територіальних обмежень виробництва, використання і поширення, а також безперервність оновлення знань перетворюють нематеріальні наукові досягнення та досвід в особливу, чи не найвищу за рівнем, форму інтелектуального (ноосферного) капіталу, раціонально організоване використання якого може ініціювати та детонувати вибухові ефекти глобального піднесення та переходу до якісно нових рівнів людської цивілізації. Через сучасні інститути розширеного відтворення і використання знанневих ресурсів реалізується дія **об’єктивного економічного закону конвергентно-синергетичного співрозвитку національних економік**.

Починаючи з 1974 р., під час стажування та вивчення кращого світового управлінського досвіду в Гарварді, автору статті довелося зануритися в проблеми шляхів розвитку світової економіки, у т. ч. закономірностей переходу від індустріальної до постіндустріальної системи глобального співрозвитку. Міжнародні економічні дослідження були ним продовжені під час роботи в Секретаріаті ООН на посаді директора Департаменту промисловості, науки і техніки ЄЕК ООН (1979–1986 рр.).

Доля автора цих рядків, як і багатьох інших вчених, склалася так, що мимоволі довелося пройти через границю минулого, другого, і поточного – третього тисячоліття – межі індустріальної та постіндустріальної епох. Це зобов’язує дивитися в майбутнє, виконуючи обов’язок дослідника стосовно

реалізації прогнозно-прикладної функції науки. Звідси походять коріння зусиль зі створення Української наукової школи глобалістики, з розвитку її інноваційного напрямку – ноосферистики світового співрозвитку, працюючи разом з іншими першопрохідцями в цій справі [28].

Сьогодні стратегічного значення набуває питання про те, чи існує взагалі *альтернатива глобалізації*, чи можлива *деглобалізація* економіки як зворотна трансформація. Принципова й об'єктивна відповідь полягає в тому, що прийнятної альтернативи глобалізації не існує, оскільки наслідками деглобалізації можуть бути стагнація, депресія, деградація і втрата синергетичних ефектів всесвітнього конвергенційного співрозвитку.

Розвиток постіндустріальної цивілізації об'єктивно неможливий без наявних глобальних мереж товарних і фінансових ринків, а також інформаційних систем, без розширеного відтворення капіталізованих інтелектуальних ресурсів. Взаємодія і взаємозв'язок зазначених складових формують нову систему *глобального співрозвитку*, що містить небачений синергетичний потенціал, реалізація якого потребує попередніх глибоких досліджень, розв'язання складних проблем і завдань. Особливого значення набуває формування економічної теорії і *глобальної ноосферної* політичної економії. Мова повинна йти про концептуальні засади наукового *управління глобалізаційними процесами*, а також *обмеження їх специфічних форм*: фіскальних диспропорцій у транснаціональних виробничо-збутових ланцюгах створення доданої вартості, емісії кредитно-грошових інструментів для обслуговування фіктивних капіталів поза виробничою сферою тощо. Глобальний солідаризм полягає в тому, щоб зупинити безконтрольне зростання *злаякісних проявів* гіперфінансіалізації світової економіки.

Сучасна Українська наукова школа глобалістики і ноосферистики, яку представляє й автор цієї статті, вже робить свій внесок у розроблення проблем політекономії людського розуму. У наших публікаціях 1998–2019 рр. висунуто низку концепцій і передбачень стосовно об'єктивних взаємозв'язків економічних явищ у різних періодах еволюції суспільно-технологічних індустріальних та постіндустріальних устроїв. Сформульовано висновки про об'єктивний закономірний характер переходу до глобальної системи конвергенційно-синергетичного співрозвитку, котрі скоординовані з поглядами представників провідних вітчизняних та зарубіжних наукових шкіл глобальної політекономії, що зароджується на нинішньому етапі. Відповідно, у майбутньому постають довгострокові завдання щодо розкриття специфічних закономірностей новацій “великої конвергенції”, постіндустріальної інформатизації тощо. Тому невідкладним завданням сучасної економічної науки є розвиток економічної ноосферистики і розкриття закономірностей глобального ноосферного співрозвитку.

Наслідком сучасної боротьби наукових концепцій вчених-глобалістів і антиглобалістів є усвідомлення того, що всеохоплююча конвергенція і синергетичний співрозвиток є об'єктивними закономірностями суспільно-економічного піднесення. Але треба вирішити найважливіші політекономічні питання порядку денного XXI ст. – яким чином має бути організовано між-

державне регулювання світової економіки: для підтримки високорозвинутих країн і транснаціональних фінансово-промислових корпорацій чи в інтересах ефективнішого, синергетичного розвитку всіх країн? На нашу думку, імперативом XXI ст. мають бути справедлива ноосферна глобалізація і синергетична конвергенція.

Новітні наукові дослідження, у т. ч. і проведені представниками Української наукової школи глобалістики, показують, що в умовах світових *хронічних, нециклічних фінансових криз* посилюється випереджальне самовідтворення і зростання обсягів глобальних фінансових ресурсів порівняно з реальним і людським потенціалом [29; 30]. У XXI ст. спостерігаються тенденції перетворення ділової активності корпорацій у бік розширеного відтворення насамперед фіктивного спекулятивного грошово-кредитного капіталу. На цій базі формуються засади створення *світ-системи фінансового постіндустріального глобалізму, з'являються* оновлені форми експлуатації національних активів з боку міжнародного фінансового й корпоративно-фінансового капіталу. На жаль, в останній період як у країнах Заходу, так і особливо в транзитивних країнах дослідженню сучасних проблем корпоративної фінансової глобалізації, гіперфінансіалізації світової економіки, формуванню нових економічних концепцій не приділяється достатньої уваги з боку урядів. Звідси – апатія і стагнація зусиль вчених. Парадокс полягає в тому, що чим складнішими стають проблеми національного і глобального співрозвитку, тим меншими є державні інвестиції в економічну науку як рушійну силу нової стратегії сталого розвитку. У цих умовах знання не можуть бути ані безпосередньою, ані головною продуктивною силою. Водночас транзитивні економіки, у т. ч. України, деградують і втрачають соціальну спрямованість.

Варто відзначити велику підтримку всіх дослідницьких проектів вітчизняної наукової школи глобалістики і ноосферистики з боку НАН України і ряду провідних університетів. Низка наших монографій видані зарубіжними видавництвами. Провідні й молоді вчені-економісти багатьох університетів України активно долучились до дослідження проблем глобалізації. Тому інтеграція вузівської й академічної економічної науки стала в цій сфері реальним досягненням. Разом із тим залишається невирішеною проблема урядового замовлення і концептуального наукового забезпечення державних стратегій інтеграції України в глобальний і європейський соціально-економічний простір.

Дивергенція багатих (розвинутих авангардних), бідних і найменш розвинутих країн, а також нових ринково-транзитивних країн у другій половині XX ст. була реально заміщена процесами масштабної ринкової конвергенції і нової глобалізації, оскільки всі країни, що розвиваються, стали ринковими, або країнами державно-ринкового капіталізму, тобто неринкових країн у світі вже фактично немає. Провідним (авангардним) ринковим країнам – драйверам глобалізації нова велика конвергенція й глобалізація, а також неоконвергенція стали потрібними як стратегія та механізм опанування глобальних товарних і фінансових ринків. Цьому великою мірою сприяла стратегія

перетворення класичних виробничих корпорацій на фінансові, а також створення глобальних грошово-кредитних мережевих систем.

У наших публікаціях здійснювалась спроба збалансованої оцінки позитивних і негативних наслідків нової глобалізації та “малої” конвергенції. Послідовно відзначались підсумки і закономірності переходу від виробничої до фінансової глобальної економіки. Було обґрунтовано закономірності випереджального зростання обсягу фінансових засобів у структурі всесвітнього балансу активів, виокремлено тенденції зростання конкурентних переваг зовнішнього капіталу порівняно з національним у контексті процесів неоконвергенції, нової фінансової глобалізації і синергетики всеохоплюючого співрозвитку.

Ноосферна за характером економіка знань як базис системи глобального співрозвитку досліджена ще вкрай недостатньо. Разом із тим уже почалося формування глобальної політекономії, одним з головних об'єктів дослідження якої є знаннева інформаційна економіка як складова світового простору ділової активності [31; 32] і соціалізація економічного розвитку [33].

У наукових працях професора С. С. Гасанова [34; 35] обґрунтовано, що структурні трансформації економіки і державних фінансів дедалі більше визначаються розвитком *мегасектору виробництва, алокації та відтворення знань* у структурі видів економічної діяльності (J. “Інформація та телекомунікації” + M. “Професійна, наукова та технічна діяльність” + R. “Освіта”). Частка цього мегасектору в розвинутих інноваційно спрямованих економіках наближається до 20 % створюваної валової доданої вартості, в Україні – трохи перевищує 12 % [35, с. 13–14].

Економіка знань еволюціонує в напрямі формування *глобальної ноосферної економіки*. Тому нова глобальна політекономія з усіма її ретроспективними складовими є ноосферною наукою.

З початком ХХІ ст. небачено загострились фінансово-економічні проблеми глобального соціально-економічного розвитку, що викликає все активнішу реакцію вчених. У центрі уваги різних наукових шкіл постали проблеми подальшого глобального співрозвитку в умовах переходу від індустріального до постіндустріального укладу і до нової інформаційно-фінансової цивілізації. Цього вимагають логіка та імперативи хронічно-кризового розвитку світової економіки й загрози нових нециклічних глобальних економічних і фінансових криз у ХХІ ст. Такі пріоритети стали особливо важливим стратегічним імперативом для транзитивних країн, насамперед України, котрі в ході зворотної ринкової трансформації допустили тотальну деіндустріалізацію і були відкинуті на шлях наздоганяючого розвитку й соціально деградують.

Тому безальтернативною національною стратегією України для ХХІ ст. є європейська і глобальна інтеграція, довгострокова мобілізаційно-проривна стратегія глобального синергетично-конвергентного характеру. Історичний досвід Німеччини, Франції, Японії, Південної Кореї, Китаю, Сингапуру та інших країн вказує на те, що цей шлях дає позитивні результати навіть в умовах зростання глобальної конкуренції.

Україна, яка наприкінці ХХ ст., за класифікацією ООН, входила до групи 20 найбільш розвинутих промислових країн, потенційно ще має шанси на

успішний соціально-економічний розвиток. Для цього слід відмовитись від горезвісної формули наздоганяючого розвитку, оскільки стара китайська мудрість гласить, що не може нікого наздогнати той, хто рухається у зворотному напрямі.

Реальні процеси світового розвитку не підтверджують деяких екстраординарних висновків про “глобальний посткапіталізм” і навіть про “пост-глобалізм”. Водночас дедалі більшу підтримку отримують ініціативні піонерні дослідження нового наукового напрямку у сфері ноосферної глобалістики, у т. ч. в аспектах ноосферно-конвергентної синергетики сучасного і майбутнього глобального співрозвитку.

Разом із тим доводиться констатувати, що сучасний світ вступив у ХХІ ст., не маючи ані глобальних стратегій подальшого безкризового розвитку, ані чітких прогнозних альтернатив. Тривають нескінченні дискусії про глобалізацію, глобалізм і антиглобалізм без визначення чітких імперативних стратегій та концепцій. Але слід відзначити появу окремих нових результатів досліджень, які є конструктивним внеском у формування майбутніх стратегій глобального співрозвитку [16]. У системі сучасної фінансової цивілізації та глобальної економіки на лідируючі позиції виходять індустрія інформації та знаннева галузь – сфера розширеного відтворення і накопичення інтелекту як капітального ресурсу розвитку. Наука поступово перетворюється на *головну* продуктивну силу, на базі якої формується новий суспільно-технологічний спосіб виробництва, а саме *ноосферний технологічний спосіб виробництва*. Вже сьогодні йдеться про формування глобального середовища для обміну нематеріальними активами. Це призведе до драматичних трансформацій на глобальних фінансових ринках. Знання як головний інтелектуальний товар у процесах самовідтворення й мультиплікаційного споживання спричинить революційні потрясіння всієї глобальної фінансової системи. Одним із головних наслідків цієї революційної трансформації відповідно до наших передбачень стане посилення випереджального самовідтворення, нагромадження і споживання інтелектуального капіталу порівняно зі зростанням національних капіталів і глобального фінансового капіталу. Розширене відтворення й використання як національного, так і глобального інтелектуального капіталу країнами та корпораціями стане головним фактором успішної конкуренції і якості розвитку.

Нині нова галузь економічної теорії і політичної економії – *ноосферна глобальна політекономія* – тільки зароджується на базі як уже відомих економічних концепцій, так і глобалістики й ноосферистики. Як зазначалося, такі процеси супроводжуються “великою конвергенцією”, коли всі економіки світу знову стали ринковими після складної зворотної трансформації. Цьому сприятиме подальша інтеграція національних фінансових капіталів у глобальний капітал *на умовах справедливого регулювання*, а не абсорбції в офшорах. У реаліях нової глобальної постіндустріальної цивілізації фінансові ресурси розвитку, залишаючись дуже важливими, поступаються лідируючими ролями інформаційно-знанневим – ноосферним – капітальним ресурсам. Вже сьогодні ряд українських учених-економістів, серед яких

І. Г. Ханін, М. В. Поляков та ін., висунули низку нових підходів щодо глобального ноосферного співрозвитку в ХХІ ст. [28; 36; 37].

У сучасних концепціях провідних вчених світу з'явилися так звані синтетичні дослідження, в яких реалізуються нові підходи до вирішення проблем глобалізації світової фінансової економіки і ноосферизації систем розширеного економічного відтворення й управління процесами глобалізації фінансово-економічної системи світу. Як зарубіжні дослідники, так і вчені – представники Української наукової школи глобалістики, з одного боку, і наукової школи ноосферних досліджень (ноосферистики), з другого, все активніше прагнуть до інтеграції цих двох наукових напрямів. Об'єднавчою є така нова й надзвичайно перспективна ноосферна галузь, як *глобальна економіка знань*, що активно розвивається, розкриваючи нові закономірності та закони глобального співрозвитку на ноосферній основі [32; 33].

У надрах сучасної постіндустріальної фінансової цивілізації, що базується на приматі приватних економічних і фінансових інтересів та на розширеному надвиробництві й надспоживанні фінансових капіталів, у т. ч. спекулятивно-фінансових капіталів, що призводить до хронічного кризового розвитку, закладається механізм “творчої руйнації” цієї глобальної системи. І справа не тільки в силевій глобалізації економічної системи, а в тому, що в ній грубо порушується стадійна формула розширеного відтворення, коли з класичної ринкової формули $G-T-G$ штучно “вибиваються” виробнича й товарна фази та залишається тільки дві – $G-G$, тобто самовідтворення грошових ресурсів та фіктивних грошово-кредитних інструментів. Звідси випливає логічний висновок про те, що надвиробництво і надспоживання фіктивних грошових засобів спричиняють кризові катастрофи.

Наукова концепція інтелектуальної ноосферної цивілізації ґрунтується на таких економічних категоріях, як “інтелектуальний продукт”, “інтелектуальна власність”, “інтелектуальний товар”, “ринок інтелектуальних ресурсів”, “інтелектуальний капітал”, “інтелектуальне виробництво”, “інтелектуальна конкуренція”, “інтелектуальна економіка”. Ці категорії в їх взаємозв'язку і функціонуванні утворюють сутність майбутньої глобальної інтелектуальної ноосферної економіки.

У таких умовах інтелектуально-ноосферної економіки відновлюється, або точніше, зберігається специфічна фаза розширеного відтворення, оскільки виробництво інтелектуальних продуктів не зупиняється і виробництво грошей з фіктивних грошей не відбувається. Якщо в умовах гіперфінансової економіки глобальний капітал усе зростаючою мірою формується з фіктивних грошей і поступово перетворюється на фіктивний капітал, то в реаліях інтелектуально-ноосферної економіки інтелектуальні товари несуть у собі властивості мультиплікації (необмеженого тиражування у процесах споживання). Фінансовий капітал, що формується на основі їх реалізації, не є фіктивним. Інтелектуальні товари (продукти) нічим не обмежені в масштабах споживання. Таким чином, інтелектуальні капітали не амортизуються, оскільки не зношуються інтелектуальні продукти – товари, як це відбувається з натурально-фізичними товарами й натурально-фізичними складовими основних (капітальних) фондів.

Чи не головною перевагою інтелектуальних продуктів, їх капітальних фондів є те, що інвестиційні витрати на їх розширене відтворення є в чистому виразі набагато меншими, ніж на виробництво натурально-фізичного і фінансового капіталу. Більше того, товарне виробництво і розширене відтворення інтелектуальних товарів та інтелектуальних (ноосферних) капіталів не підвладні циклічним чи нециклічним локальним або глобальним кризам надвиробництва і надспоживання. Нагромадження інтелектуальних (ноосферних) капіталів об'єктивно є необмеженим і безперервним. Це є провідним чинником розширеного глобального відтворення.

З позицій сучасної глобалістики і ноосферистики парадоксальними й неприйнятними видаються сьогодні підходи деяких колишніх лідерів “об'єднаної Європи” у формі ЄЕС, які ратують за європейську інтеграцію лише в рамках Західної Європи, виступаючи в ролі “європейських антиглобалістів”. Так, колишній прем'єр-міністр Італії, а потім голова Єврокомісії професор-економіст Р. Проді в 2004 р. у бесіді з автором цих рядків – Головою Комітету у закордонних справах Верховної Ради України заявив, що головною перешкодою прийняття України до ЄС є фінансові проблеми і неготовність вносити до бюджету ЄЕС відповідні великі валютні квоти. Всі інші наші контраргументи, у т. ч. про економічні та інтелектуальні ресурси України, професор Р. Проді делікатно відкидав, заявляючи, що “ні один європеець не дасть навіть одного цента зі свого високого рівня добробуту для інтеграції України в ЄС” [38]. І сьогодні “об'єднана Європа” є фактично роз'єднаною, а ЄС загрожують рецидиви Vrexit.

Минув час, і вже інші численні європейські професори принципово повному підходять до проблем інтеграції, а саме через процеси “нової великої конвергенції”, інтегральної інформатизації і нової глобалізації. Не ігноруючи проблем різного рівня розвитку країн і загрози глобальної гіперфінансіалізації, вони підтримують раціональні форми великої глобальної конвергенції і нової глобалізації, базованої на ноосферних принципах солідаризації глобального співрозвитку [15], а також на науці як головній ноосферній продуктивній силі людства у планетарному масштабі [31; 32].

Відомий учений Ю. Н. Харарі в монографії “21 урок для XXI століття”, виданій також в Україні [39], ставить під сумнів саму можливість подальшої дивергенції у XXI ст., вважаючи її найбільшою небезпекою. Він стверджує, що сьогодні у світі існує й буде існувати далі лише одна цивілізація – це **глобальна людська цивілізація – єдиний людський дім**. Від цього напряму залежить соціальний прогрес усього людства [33; 40]. А тому всі глобальні проблеми, особливо економічні і фінансові, потребують невідкладних глобальних рішень і глобальних стратегій. На жаль, людство вступило в XXI ст., не маючи відповідних глобальних стратегій. Тому розроблення нових глобальних стратегічних концепцій ноосферного характеру і конвергенційно-синергетичного спрямування – невідкладний імператив для всієї світової економічної науки.

Список використаних джерел

1. Vernadsky V. I. A few words about the noosphere. *The progress of modern biology*. 1944. Vol. 18, No. 2. P. 113–120.

2. Vernadsky V. I. The biosphere and the noosphere. *American Scientist*. 1945. Vol. 33, No. 1. P. 1–12.
3. Вернадський В. І. Научная мысль как планетное явление. Философские мысли натуралиста. М. : Наука, 1988. 520 с.
4. Леруа Э. Догмат и критика = Dogme et critique : пер. с фр.. Изд. 2-е, [репр.]. М. : Либроком, 2011. 336 с.
5. Teilhard de Chardin P. The Phenomenon of Man. New York: Harper& Row, 1959. 312 p.
6. Dow S. Mainstream economic methodology. *Cambridge Journal of Economics*. 1997. Vol. 21 (1). P. 73–93.
7. Cedrini, M., Fontana M. Just another niche in the wall? How specialization is changing the face of mainstream economics. *Cambridge Journal of Economics*. 2018. Vol. 42 (2). P. 427–451. URL: <https://doi.org/10.1093/cje/bex003>.
8. Koutsobinas T. Structural dualism, socio-evolutionary reproduction and the transformation of orthodoxy and heterodoxy in economics. *Journal of Economic Methodology*. 2019. Vol. 26, Iss. 4. P. 327–346. URL: <https://doi.org/10.1080/1350178X.2019.1596294>.
9. Dequech D. Post Keynesianism, Heterodoxy and Mainstream Economics. *Review of Political Economy*. 2012. Vol. 24, Iss. 2. P. 353–368. URL: [10.1080/09538259.2012.664364](https://doi.org/10.1080/09538259.2012.664364).
10. Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / пер. з нім. О. Юдіна. Київ : Ніка-Центр, 2011. 408 с.
11. Stokes K. Man and the Biosphere: Toward a Coevolutionary Political Economy. New York : Routledge. 1994. 336 p. URL: <https://doi.org/10.4324/9781315487052>.
12. LaRouche L. H. The Economics of the Noosphere. Washington, D. C. : EIR News Services, Inc. 2001. 329 p.
13. Гальчинський А. Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань. Київ : Либідь, 2013. 472 с.
14. Гальчинський А. Політична нооекономіка. *Економічна теорія*. 2015. № 3. С. 43–55.
15. Білорус О. Г. Постіндустріальна світосистема глобалізму чи глобальна ноосферна економіка? *Економічний часопис – XXI*. 2013. № 5-6. С. 100–101.
16. Baldwin R. The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization. Cambridge, Massachusetts : Belknap Press of Harvard University Press, 2016. 344 p.
17. Білорус О. Г., Гаврилюк О. В. Фінансова глобалізація: парадигмальні зрушення й ризики. *Фінанси України*. 2013. № 7. С. 7–17.
18. Козюк В. В. Макрофіскальні фактори глобальної нестабільності. *Фінанси України*. 2014. № 3. С. 8–22.
19. Білорус О. Г. Глобальна структурна криза та трансформації фінансової світ-системи. *Фінанси України*. 2014. № 4. С. 32–45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2014_4_4.
20. Мярковський А. І. Перспективи вдосконалення фінансового регулювання в Україні: глобальні виклики. *Фінанси України*. 2014. № 5. С. 7–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2014_5_3.
21. Білорус О. Г. Гіперфінансіалізація світової економіки та її глобальні проблеми й наслідки. *Фінанси України*. 2014. № 10. С. 24–31; № 12. С. 32–41.
22. Гаврилюк О. В. Геоенкономічні й фінансові інструменти та наслідки глобальної конфронтації. *Фінанси України*. 2014. № 11. С. 48–74.
23. Білорус О. Г. Політекономія світ-системи фінансово-економічного глобалізму: нові тенденції та закономірності розвитку глобального фінансового сектору. *Фінанси України*. 2015. № 5. С. 7–15; № 6. С. 7–14.
24. Білорус О. Г. Структурна трансформація глобального капіталу та гіперфінансіалізація відтворювальних процесів. *Фінанси України*. 2016. № 1. С. 7–19.
25. Гаврилюк О. В. Тенденції антикризової модернізації інституціональної структури міжнародних фінансів. *Фінанси України*. 2016. № 2. С. 7–27.
26. Єфименко Т. І., Гасанов С. С. Вагомий успіх української наукової школи глобалістики. *Фінанси України*. 2018. № 10. С. 128–130. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2018.10.128>.
27. Білорус О. Г. Проблеми глобального управління в умовах світової фінансової цивілізації. *Фінанси України*. 2019. № 1. С. 10–17. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2019.01.010>.

28. Ханін І. Г. Вопросы ноосферного развития экономики и познания. Днепр : Новая идеология, 2018. 379 с.
29. Белорус О. Г., Власов В. И., Гриценко А. А. Глобальная конвергентно-сетевая финансовая экономика. Lambert Academic Publishing, 2018. 632 с.
30. Глобальна конвергентно-мережева фінансова економіка / О. Г. Білорус, В. І. Власов, А. А. Гриценко, Т. І. Єфименко. Globe Edit, 2019. 608 с.
31. Поляков М. В. Економіка знань: сутність, детермінанти, глобальний ландшафт : монографія. Дніпро : Нова ідеологія, 2018. 688 с.
32. Федулова Л. І. Економіка знань / Ін-т екон. та прогнозів. Київ 2009. 600 с.
33. Никитенко П. Г. Ноосферная экономика и социальная политика. Минск: Белорусская наука, 2006. 478 с.
34. Гасанов С. С. Структурні трансформації економіки і державні фінанси: проблеми методології, теорії, економічної політики : монографія. Київ : ДННУ "Акад. фін. управління", 2012. 352 с.
35. Гасанов С. С. Дослідження і розробки (R&D) у структурі національної економіки: методологія міжнародних порівнянь. *Наукові праці НДФІ*. 2018. № 3. С. 5–17. URL: <https://doi.org/10.33763/nprndfi2018.03.005>.
36. Поляков М. В. Ноосферный подход к развитию познания и хозяйства : монография / Ассоциация "Ноосфера". 2017. 141 с.
37. Михайловська О. В. Синергетична парадигма розвитку світової економіки : монографія. Київ : ІСЕМВ НАН України, 2012. 401 с.
38. Проді Р. Задум об'єднаної Європи. Київ : КІС, 2002. 141 с.
39. Харарі Ю. Н. 21 урок для XXI століття. Київ : Book Chef, 2018. 416 с.
40. Вірченко В. В. Інтелектуальна власність: теоретичні витоки та економічні імперативи розвитку : монографія. Київ : Ліра-К, 2018. 488 с.

References

1. Vernadsky, V. I. (1944). A few words about the noosphere. *The progress of modern biology*, 18 (2), 113–120.
2. Vernadsky, V. I. (1945). The biosphere and the noosphere. *American Scientist*, 33 (1), 1–12.
3. Vernadsky, V. I. (1988). *Scientific thought as a planetary phenomenon. Naturalist philosophical thoughts*. Moscow: Science [in Russian].
4. Le Roy, É. (2011). *Dogme et critique*. Moscow: Librocom [in Russian].
5. Teilhard de Chardin, P. (1959). *The Phenomenon of Man*. New York: Harper& Row.
6. Dow, S. (1997). Mainstream economic methodology. *Cambridge Journal of Economics*, 21 (1), 73–93.
7. Cedrini, M., Fontana, M. (2018) Just another niche in the wall? How specialization is changing the face of mainstream economics. *Cambridge Journal of Economics*, 42 (2), 427–451. DOI:10.1093/cje/bex003.
8. Koutsobinas, T. (2019) Structural dualism, socio-evolutionary reproduction and the transformation of orthodoxy and heterodoxy in economics. *Journal of Economic Methodology*, 26 (4), 327–346. DOI: 10.1080/1350178X.2019.1596294.
9. Dequech, D. (2012). Post Keynesianism, Heterodoxy and Mainstream Economics. *Review of Political Economy*, 24 (2), 353–368. DOI: 10.1080/09538259.2012.664364.
10. Beck, U. (2011). Power and counter power in the age of globalization. *The New World Political Economy*. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
11. Stokes, K. (1994). *Man and the Biosphere: Toward a Coevolutionary Political Economy*. New York: Routledge. DOI: 10.4324/9781315487052.
12. LaRouche, L. H. (2001). *The Economics of the Noosphere*. Washington DC: EIR News Services, Inc.
13. Halchynskiy, A. (2013). *Political nooeconomics: the beginnings of an updated paradigm of economic knowledge*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
14. Halchynskiy, A. (2015). Political nooeconomics. *Economic Theory*, 3, 43–55 [in Ukrainian].

15. Bilorus, O. (2013). Postindustrial world system of the globalism or the global noosphere economics? *Economic Annals-XXI*, 5-6, 100–101 [in Ukrainian].
16. Baldwin, R. (2016). *The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization*. Cambridge, Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press.
17. Bilorus, O. H., Gavryliuk, O. V. (2013). Financial globalization: paradigm shifts and risks. *Finance of Ukraine*, 7, 7–17 [in Ukrainian].
18. Koziuk, V. V. (2014). Macro-fiscal factors of global instability. *Finance of Ukraine*, 3, 8–22 [in Ukrainian].
19. Bilorus, O. H. (2014). The hyperfinancialisation of the world economy, its global problems and consequences. *Finance of Ukraine*, 4, 32–45 [in Ukrainian].
20. Miarkovsky, A. I. (2014). Prospects for improving financial regulation in Ukraine: global challenges. *Finance of Ukraine*, 5, 7–19 [in Ukrainian].
21. Bilorus, O. H. (2014). The hyperfinancialisation of the world economy, its global problems and consequences (Part 1). *Finance of Ukraine*, 10, 24–31; 12, 32–41 [in Ukrainian].
22. Gavryliuk, O. V. (2014). Geoeconomical and financial instruments and effects of global confrontation. *Finance of Ukraine*, 11, 48–74. [in Ukrainian].
23. Bilorus, O. H. (2015). Political world system of financial and economic globalization: new trends and patterns of global financial sector. *Finance of Ukraine*, 5, 7–15; 6, 7–14 [in Ukrainian].
24. Bilorus, O. H. (2016). Structural transformation of the global capital and hiperfinancialization of reproduction processes. *Finance of Ukraine*, 1, 7–19 [in Ukrainian].
25. Gavryliuk, O. V. (2016). Trends of anti-crisis institutional modernization of the international finance structure. *Finance of Ukraine*, 2, 7–27 [in Ukrainian].
26. Iefymenko, T. I., Gasanov, S. S. Significant success of Ukrainian scientific school of globalistics. *Finance of Ukraine*, 10, 128–130. DOI: 10.33763/finukr2018.10.128 [in Ukrainian].
27. Bilorus, O. H. (2019). Problems of global governance in the conditions of world financial civilization. *Finance of Ukraine*, 1, 10–17. DOI: 10.33763/finukr2019.01.010 [in Ukrainian].
28. Khanin, I. G. (2018). *Issues of noosphere economic development and cognition*. Dnepr: New ideology [in Russian].
29. Belorus, O. G., Vlasov, V. I., Grytsenko, A. A. (2018). *Global Converged Network Financial Economics*. Lambert Academic Publishing [in Russian].
30. Bilorus, O. H., Vlasov, V. I., Grytsenko, A. A., Iyefmenko, T. I. (2019). *Global Converged Network Financial Economics* [in Ukrainian].
31. Poliakov, M. V. (2018). *Knowledge Economy: Essence, Determinants, Global Landscape*. Dnipro: A New Ideology [in Ukrainian].
32. Fedulova, L. I. (2009). *Knowledge Economy*. Kyiv [in Ukrainian].
33. Nikitenko, P. G. (2006). *Noosphere economics and social policy*. Minsk: Belarusian science [in Russian].
34. Gasanov, S. S. (2012). *Structural transformations of economy and public finances: problems of methodology, theory, economic policy*. Kyiv: SESE “the Academy of Financial Management” [in Ukrainian].
35. Gasanov, S. S. (2018). Research and development (R&D) in the national economy structure: international comparisons methodology. *RFI Scientific Papers*, 3, 5–17. DOI: 10.33763/npnd-fi2018.03.005 [in Ukrainian].
36. Poliakov, M. V. (2017). *Noosphere approach to the development of knowledge and economy*. Association “Noosphere” [in Russian].
37. Mychailovska, O. V. (2012). Synergistic paradigm of world economy development. Kyiv: ISEMV NAS of Ukraine [in Ukrainian].
38. Prodi, R. (2002). *The concept of a united Europe*. Kyiv: KIS [in Ukrainian].
39. Kharari, Yu. N. (2018). *21 lessons for the 21st century*. Kyiv: Book Chef [in Ukrainian].
40. Virchenko, V. V. (2018). Intellectual property: theoretical origins and economic imperatives of development. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].